ALİMLERİN MÜŞKİL SÖZLERİNE KARŞI NASIL BİR YOL TAKİP ETMELİYİZ?

Abdullah Hanif

www.muvahhid.info

MUKADDİME

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla,

Son dönemlerde gittikçe artan bir şekilde alimlerin kitaplarında geçen birtakım görüş ve fetvaların tartışma konusu yapıldığını ve hatta bu ibarelerden yola çıkarak dinin en açık hükümlerinin bile tartışmaya açılmak istendiğini esefle müşahede ediyoruz. İman küfür meseleleri ile alakalı bilhassa son zamanlarda –sanal veya gerçek çeşitli ortamlarda-yürütülen tartışmaların Kitap ve Sünnetin açık nassları üzerinde değil de alimlerin kavilleri üzerinde cereyan etmesi dikkat çekmektedir. Öyle ki tekfir, cehalet, tağuta muhakeme vb konularda yapılan tartışmalar çoğu zaman alimlerin görüşlerinin birbiriyle çarpıştırılması şeklinde yürütülmektedir. Mesela büyük şirkte cehaletin özür olabileceğini savunanlar, alimlerin kitaplarından kendi görüşlerine uygun buldukları nakilleri sıralarken, aksini savunanlar da yine aynı alimlerin cehaletin özür olmadığına delalet eden görüşlerini sıralamaktadır. Çekişmelerini Kitap ve Sünnete arzedenler çok azdır. Birisi “şu açık nasslar ne olacak” diye sorduğunda karşı taraf hemen “peki şu alimin sözü ne olacak, bu alimi tekfir mi edeceğiz” şeklinde cevap vermekte ve tartışma uzayıp gitmektedir. Bu kısır cedel ortamında meseleyi enine boyuna tahkik edip işin hakikatini ortaya koymaya çalışanlar çok az olduğu gibi, gerek alimin sözkonusu kavlinin gerekse de tartışılan meselenin bizzat kendisinin şeriatta nereye oturduğunu bir usul dairesinde ilmi bir şekilde günyüzüne çıkartmaya çalışanlar da azınlıktadır. Çünkü bu münazaralarda gaye çoğu zaman hakkı aramak değildir.

Günümüzde akidevi konularda cedel yürütenler çoğunlukla gündelik hayatta kafirlerin baskısıyla içine düşülen birtakım batılları meşrulaştırma gayreti içersindedirler. Öyle zannediyoruz ki çoğu kimse tevhid akidesini savunur görünmekle beraber bu akideyi savunanların azınlıkta olmasından dolayı şek ve şüphe içersindedirler. Bunun üstüne bir de küfür diyarında İslamı yaşamanın getirdiği zorluklar da eklenince insanlar –kendi hayatlarını sorgulayacakları yerde- akidelerini sorgulayarak çıkış yolu bulmaya çalışmaktadırlar. Tartışmaların özellikle alimlerin kavilleri üzerinde yürütülmesi de birçok insanın içini kemiren şu habis şüpheden kaynaklanmaktadır: “Bu akide gerçekten Kitap ve Sünnetin insanlara emrettiği bir akide midir, yoksa günümüzde birkaç tekfircinin veyahut da en iyi ihtimalle İbn Teymiyye veya Muhammed bin Abdilvehhab’ın ortaya attığı şahsi yorumlardan mı ibarettir? Geçmiş alimler bizimle aynı akideye mi sahipler yoksa farklı mı düşünüyorlar” Halbuki bu insanlar Kitap ve Sünnetin muhkem nasslarına, alimlerin muhkem görüşlerine tabi olup Allah Rasulu (sav)’in şu hadisi üzerinde tefekkür etselerdi çokça hayır elde edeceklerdi:

“İslam garip olarak başladı, yine garipliğe geri dönecektir; müjdeler olsun o gariplere!”

İşte bizim bu mütevazi çalışmadaki hedefimiz, alimlerden nakledilen ve akidenin genel esaslarıyla çelişir gibi görünen ibarelerle karşılaştığımızda nasıl bir usul takip edilmesi gerektiğini imkanlar ölçüsünde özet bir şekilde ortaya koyabilmektir. Bu hususta yardım edecek olan Allah azze ve celle'dir.

ALİMLERİN MÜŞKİL SÖZLERİNE KARŞI NASIL BİR YOL TAKİP ETMELİYİZ?

Fıkıh usuluyle az çok iştigal eden herkesin bileceği üzere, usul alimleri, müçtehidlerin Kitap ve Sünnetten nasıl delil çıkarttığını, istinbat ettiklerini açıklamak ve yeni müçtehid namzetlerine de yol göstermek gayesiyle birçok meseleye girmişlerdir. Usul uleması, İmam Şafii'den bugüne kadar Kitap ve Sünnet nasslarını amm (genel), hass (özel); muhkem (kesin), müteşabih (ihtimalli); mücmel (kapalı), mübeyyen (açık); mutlak (kayıtsız), mukayyed (kayıtlı) ve benzeri şekillerde taksim etmişler; aynı şekilde nassların delalet mertebelerini ve şer'i hükümlere hangi yollarla delil teşkil edeceklerini açıklamışlardır. Bu konulara vakıf olmayan kimselerin delillerden hüküm çıkartamayacağını da beyan etmişlerdir. Alimlerin sözlerinde de aynı şekilde açık ve kapalı, muhkem ve müteşabih, mutlak ve mukayyed olan ifadelerin varlığı her ilim talebesinin nezdinde malum olan bir husustur. Çünkü bu tip incelikler aslında sadece şer'i nasslarda değil, yazılı ve sözlü her ibarede bulunabilir. Zaten usulculer de bu ayrımları çoğunlukla Kur'an'ın kendisiyle nazil olduğu Arap dilinden istinbat etmişlerdir. Ayrıca avam, dini hükümlerin birçoğunu ancak alimlerden öğrenebileceği için alimlerin sözlerinde de bu tip inceliklerin olabileceğini göz önünde bulundurmalıdır ki bir hataya düşmesin. Bu konuların tafsilatı usul kitaplarında yer almakla beraber biz, meramımızın daha iyi anlaşılabilmesi için konumuzla doğrudan alakalı olan birkaç misal vereceğiz.

1. Misal: Müşterek lafızlar

Bunlar, birden çok manaya gelebilecek lafızlardır. Bu tip lafızlarla karşılaşıldığında daha yaygın kullanılan manası tercih edilmekle beraber zahiri manasının kasdedilmediğine delalet eden bir karine varsa kelimenin diğer manalarına gelme ihtimali de göz önünde bulundurulur. Kelimenin zahiri manasının kasdedilmediğine dair en büyük karine de lafzın zahirinin Kitap ve Sünnetin açık nasslarıyla tearuz etmesi, çelişmesidir. Mesela sahih hadiste "Müslümana sövmek fısk, onu öldürmek küfürdür" buyrulmaktadır. İlimden nasibini almış herkes, buradaki küfürden dinden çıkmak manasındaki küfrün kasdedilmediğini bilir. Zira başka nasslar müslümanı öldürmenin dinde çıkartmayan büyük günah olduğuna delalet etmektedir. Bilakis buradaki küfür, dinden çıkartmayan küçük küfürdür. Ehli sünnetin diğer bidat fırkalarından ayırıcı en büyük usullerinden bir tanesi de küfrün altında bir küfrün, şirkin altında bir şirkin, fıskın altında bir fıskın, cahiliyenin altında bir cahiliyenin varlığını kabul etmeleridir. Alimler de aynen nasslara tabi olarak bu kavramları bazen dinden çıkartmayan günahlarla alakalı kullanmıştır. Keza tağut lafzı bazen lugavi manasıyla haddini aşan, zulmeden Müslümanlar hakkında da kullanılmıştır. Bütün bunları bilen kişi, alimin sözkonusu lafzı hangi manada kullandığını tahkik etmek zorundadır.

Bunun benzeri bir mesele de bazen büyük şirkle alakalı nassların, küçük şirkten alıkoymak için tehdid amacıyla kullanılmasıdır. İbn Abbas (ra)'ın büyük şirk hakkında nazil olan "Bile bile

Allaha eşler koşmayın" (Bakara: 22) ayetiyle alakalı "Bu ayette bahsedilen şirk, sizin kullandığınız Allah ve sen dilersen vb sözlerinizdir" demesi, keza Huzeyfe (ra)'ın bir adamın kolundaki ipi koparıp "Onların çoğu Allah'a ortak koşmadan iman etmezler" (Yusuf: 106) ayetini okuması buna misaldir. Halbuki ilimden nasibi olan herkes bu sahabelerin karşı çıktığı fiillerin dinden çıkartmayan küçük şirk derecesindeki fiiller olduğunu bilir. İşte bu şekilde selef ve halef alimlerinin bazen tağliz (sakındırma) babından küfür olmayan bazı amellere küfür hükmü verir tarzda ibareler kullanmaları ve ardından bu amellerin sahiplerini tekfir etmemeleri bazı kişileri hayrete düşürmekte ve böylece onlar, alimlerin hakikaten küfür işleyen kimseleri tekfir etmediği zannına kapılmaktadırlar. Veyahut da Müslümanlardan bazılarının hevalarına uyarak Allahın hükümlerinden yüz çevirmelerini tağuta muhakeme, cahiliye hükmünü aramak gibi vasıflarla niteleyip sonra da bu kimselere küfür isnad etmemelerinden yola çıkarak hakiki manada tağuta muhakeme olan kimselerin de kafir olmayacağını zannetmeleri de buna bir misaldir.

Gerçek bir hakk arayıcısı, alimlerin eserlerinde bu tarz müşkil ibarelerle karşılaştığında o sözün zahirdeki anlamından başka bir manaya gelme ihtimali olup olmadığını tahkik eder. Eğer ki söz ihtimalliyse artık o söz tek başına bir delil olmaktan çıkar, ek bir karineye ihtiyaç duyar. Zira fıkıh usulunde meşhur kaidedir: "İhtimal vaki olduğunda istidlal geçersiz olur" Her kim bir alimin ihtimal taşıyan bir sözünden yola çıkarak o alime bir görüş isnad etmeye kalkışıyorsa o insan ya usulden haberi olmayan bir cahildir veyahut da kasıtlı olarak hakkı tahrif etmeye yeltenen birisidir. Halbuki değil Kitap ve Sünnet nassları hakkında hatta alimlerin sözleri hakkında; sıradan bir insanın sözleri hakkında bile hüküm verebilmek için sözdeki bütün ihtimallerin ortadan kaldırılması lazımdır. Öyle ki sözkonusu lafzın tamamen bizim araştırdığımız meseleyle alakalı olduğunun ortaya çıkması gerekir. Aksi takdirde iki, üç veya daha fazla anlama gelebilecek sözlerle istidlal etmeye kalkışmak ilim talebesine yakışan bir tavır olmaz ve kişinin artniyetini veyahut da cehaletini gösterir.

2. Misal: Müteşabihlerin muhkemlere arzedilmesi

Allahu Teala mealen şöyle buyuruyor:

"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar." (Ali İmran: 7)

Hafız İbn Kesir (rh.a) bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir:

"Allah Teâlâ Kur'an'da muhkem âyetler bulunduğunu ve bunların "Ümmü'l-Kitâb" olduklarını haber veriyor. Bunların delâletleri, delil teşkil etme yönleri açık olup hiç kimseye kapalı değildir. Kur'an'da diğer bir kısım âyetler daha vardır ki, bazı insanlara delâletleri kapalı gibi görünür. **Kim bu müteşabih âyetleri, açık olan âyetlerin ışığında düşünür, inceler ve müteşâbih âyetleri muhkemlerle birlikte değerlendirirse hidâyete ulaşır. Aksini yapan da dalâlete düşer.** İşte bunun için Allah Teâlâ: «Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın anasıdır.» buyuruyor. **Muhkem ayetler şüphe ve tereddüt esnasında dönülecek, müracaat edilecek asıllardır.**

«Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir.» Delâlet yönünden muhkem âyetlere uygun manâya delâlet etmeleri ihtimali yanında Allah'ın bu âyetlerdeki maksadı yönünden değil de sadece lafz ve terkîb yönünden başka bir şeye delâlet etmeleri de mümkündür.

Muhkem ve müteşâbih konusunda ihtilaf edilmiş ve selef âlimlerinden muhtelif görüşler rivayet edilmiştir :

Abdullah İbn Abbâs'tan rivayetle Ali İbn Ebu Talha «Muhkemler, Kur'an'daki nâsih âyetler, helâl ve haram, cezalar ve farzlar, bir şeyi emreden ve gereğince amel edilmesini bildiren âyetlerdir.» demiştir.

İkrime, Mücahid, Katâde, Dahhâk, Mukâtil İbn Hayyân, Rebî' İbn Enes ve Süddî'den rivayet edildiğine göre onlar: «Muhkem, kendisiyle amel edilenlerdir» demişlerdir.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre ise; muhkem âyetler;

De ki: **«Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim : O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın...»** (En'am, 151) ve devamı ile; «**Rabbın buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibadet etmeyesiniz.»** (İsrâ, 23) ve devamındaki; âyetleridir. Bunu İbn Ebu Hatim rivayet etmiş ve Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Yine İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... İshâk İbn Süveyd'den rivayet ettiğine göre Yahya İbn Ya'mer ve Ebu Fâhite : «Bunlar kitabın anasıdır» âyetinde ihtilâf ettiler. Ebû Fâhite : «sûrelerin başlarında bulunan hurûf'u mukattaa'dır» demiş, Yahya İbn Ya'mer de «farzlar, emir ve yasaklar, helâl ve haramlardır» demiştir.

İbn Lehîa... Said İbn Cübeyr'den nakleder ki, o şöyle dedi: Bu âyetler «kitabın aslıdırlar. Bunlara "Ümmü'l-Kitab" ismi verildi, çünkü bütün semavî kitaplarda yazılmışlardır.»

Mukâtil İbn Hayyân dedi ki: «Böyle isimlendirildiler. Bunlar Ümmü'l-Kitabdır, zira hak dine mensûb olup da onlardan memnun olmayan (onları kabul etmeyen) kimse yoktur.»

Müteşâbihler konusunda da şunlar söylenmiştir: Ali İbn Ebu Talha'nın rivayetinde îbn Abbâs : «Bunlar mensûh âyetler, Kur'an'dan önce ve sonra olanlar (emsal) atasözleri ve yeminler iman edilip de kendisiyle amel edilmiyenlerdir» demiştir.

Mukâtil İbn Hayyân bunların «sûre başlarındaki hurûf-u mukatta'a» olduğunu söyler."

İbn Kesir devamında şunları söylemektedir:

“Allah Teâlâ: «Kalblerinde eğrilik (yani sapıklık ve haktan çıkıp bâtıla dalma duygusu) olanlar, müteşâbih olanlara uyarlar. Kur'an'da sadece müteşâbih olan âyetleri alırlar. Zira lafzı itibariyle kasdettikleri mânâya ihtimali bulunduğundan bunları sapık maksadları yönünde tahrif etme imkânları vardır. Halbuki muhkem âyetlerde bu imkâna sahip değillerdir. Zira bu âyetler onlara karşı birer hüccettirler. Bu sebeple Allah Teâlâ «fitne çıkarmak için...» kendilerine uyanları saptırmak için müteşâbihlere uyarlar” buyuruyor. Burada şuna işaret vardır: Onlar sapıklıklarına Kur'an'dan delil getirirler. Halbuki Kur'an onların lehine değil, aleyhlerine bir delildir.

Mesela Hıristiyanlar;.. Kur'an'ın, İsâ (a.s.) in Allah'ın ruhu ve Meryem'e ilkâ etiği bir kelimesi olduğuna dâir âyetleri delil olarak alıyorlar da; **«O, sadece kendisine nimet verdiğimiz... bir kuldur.»** (Zuhruf, 59) **«Hakikat Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona «ol» dedi, o da oluverdi.** (Âl-i İmrân, 59) Ve benzeri İsâ (a.s.) nın Allah tarafından yaratılmış bir kul ve bir peygamber olduğunu açıkça ifâde eden (muhkem) âyetleri almıyorlar. Allah Teâlâ «Te'vîline yeltenmek, (onu istedikleri mânâya delâlet edecek şekilde tahrif etmek) için müteşâbihlere uyarlar.» buyuruyor.

Mukâtil ve Süddî diyor ki: Olacak şeyleri ve eşyânın akıbetini Kur'an'dan öğrenmek isterler.

İmâm Ahmed Hz. Âişe'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.) «Sana kitabı indiren O'dur... bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir.» âyetini okudu ve : Kur'an konusunda mücâdele edenleri gördüğünüzde bilin ki bu âyetle kastedilen kimseler onlardır ve onlardan sakının.» buyurdular. (…) Buhârî'nin lafzı şöyledir: Hz. Âişe dedi ki: «Rasûlullah (s.a.) "Bunu ancak akıl sahipleri düşünebilir"e kadar "Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir" âyetini okudu ve şöyle buyurdu: "Ondan müteşâbih olanlara uyanları gördüğünüzde bilin ki onlar Allah'ın (kitabında) isimlendirdikleridir, onlardan sakının."

İbn Kesir’in sözleri burada bitti. Kurtubi ise şöyle demektedir:

“Muhkem, her zaman için fer'î hususların kendisine havale edildiği (o esas alınarak yorumlandığı) bir asıl ilkedir. Müteşâbih ise onun fer'î durumundadır.”

Alimlerin bu izahlarından da anlaşıldığı gibi her zaman için müteşabihler muhkeme arzedilir, muhkem müteşabihe arzedilmez. Günümüzdeki zeyğ ve dalalet ehli ise ise aynı geçmişteki benzerleri gibi muhkem nassları bırakıp müteşabihlerin teviline sarılmaktadırlar. Mesela Kuranı Kerim’de şirkin asla affedilmeyeceği (Nisa: 48-116), şirk koşan herkesin ebedi cehennemlik olduğu (Maide: 72), Allahtan başka ilah edinenlerin kafir olduğu (Müminun: 117) açıkça beyan edilmişken, hadislerde de Allah’tan başka ibadet edilen tağutları reddetmeyenlerin malının canının helal olmaya devam edeceği, şirk üzere ölen herkesin cehenneme gideceği anlatılmışken birileri bu muhkem nassları bırakıp Zatu Envat, Kudret hadisi vb ihtimalli birtakım nasslara sarılarak şirk koşan bazı kimselerin cehalet ve tevillerinden dolayı müslüman kalmaya devam edeceğini iddia etmektedir. Alimlerin bu hususlardaki muhkem, ihtimal taşımayan açık sözlerini bırakıp ihtimal taşıyan müteşabih sözlerine sarılan kimselerin durumu da böyledir.

Tabi ki, bu noktada hangi nassların muhkem, hangisinin müteşabih olduğunun tesbit edilmesi gerekir. Günümüzde yolunu şaşırmış çoğu kimse muhkem nassları müteşabih, müteşabih nassları da muhkem mertebesinde görmektedir. Bunlar, ayette beyan edildiği üzere kalblerinde eğrilik olan ve de dinin aslını anlamamış kimselerdir.

Zahiri mantığın terk edilmesinin gerekliliği:

Fıkıh usuluyle alakalı vermiş olduğumuz iki misal, aklı olan bir kimse için yeterlidir. Bütün bunlar gerek Kitap ve Sünnet nasslarıyla alakalı olsun, gerekse de alimlerin sözleriyle alakalı olsun “zahirciliği” terk etmemiz gerektiğini göstermektedir. Zahir; “Varakat” adlı fıkıh usulu ile alakalı eserdeki tarifiyle “iki manaya yorumlanabilme ihtimali olandır. Ancak bu manalardan biri diğerine göre daha belirgindir.” Varakat müellifi bunun zıddı olan “nass” ı ise şöyle tarif etmiştir: “Nass, bir manadan başka bir manaya hamledilemeyendir” Varakat şarihi Celaluddin el-Mahalli zahire misal olarak “Bugün bir aslan gördüm” ibaresini vermektedir. Kişinin bundan kasdı acaba bildiğimiz aslan mıdır, yoksa aslan derken yiğit bir insanı mı kasdetmektedir? İki ihtimal de mevcuttur. Fakat aslan derken bildiğimiz hayvandan bahsettiğine dair bir karine olursa, mesela kişi “Bugün ormanda yelesi, kuyruğu vs olan bir aslan gördüm” şeklinde söylerse bildiğimiz bir aslandan bahsettiği ortaya çıkar. Aksi takdirde aslan kelimesi ihtimalli olarak kalmaya devam eder.

Zahir, delalet mertebeleri arasında en zayıfı olmakla beraber zahirle yani kat'î ve yakîn olarak lafızdan hemen anlaşılıveren mana ile amel etmek vacibtir. Ancak bu manayı terketmeyi gerektiren bir delil bulunur ve tevile ihtimali olursa, yani zahirî manasını terkedip başka bir mana irade edildiğine dair bir delil bulunur ise zahirle amel etmek vacib olmaz. Usulcülerin birçoğu nezdinde kararlaştırılan budur. Bu hususta fıkıh usulu alanında yazılmış eski ve yeni kitaplara müracaat edilebilir. Yeri burası olmadığı için fazla tafsilata girmiyoruz. **“Aksine delalet eden bir karine olmadıkça ifadelerin zahirine bağlı kalmak fakat bu ifadelerin ikinci bir ihtimal taşıyabileceğini de göz önünde bulundurmak”** şeklinde özetleyebileceğimiz usule sadık kalınmadığı takdirde gerek itikadi gerekse fıkhi alanda birçok sapmanın önü açılır. Nitekim tarihteki birçok sapık fırka Kitap, Sünnet ve Selef-i salihinden nakledilen sözlerin sırf zahirine bağlanmaktan veyahut da şer’i nassların zahirini gereksiz yere terk edip tevilcilik hastalığına yakalanmaktan kaynaklanmaktadır. Ehli sünnet ise bu hususlarda vasat yolu takip ettiği için ifrat ve tefritten kurtulmuştur.

Mesela Haricilerin sapma sebeblerinden birisi **“Allahın indirdiği ile hükmetmeyenler, kafirlerdir”** (Maide: 44) ayetini zahiri üzere alıp Allahın hükmüne muhalif hareket eden herkesin kafir olacağı zannına kapılmalarıdır. Keza, yukarda bir kısmını zikrettiğimiz, büyük günah işleyenleri küfre nisbet eden hadislerin zahirini alarak günah işleyen herkesi tekfir etmişlerdir. Müşebbihe ve Mücessime fırkaları Allah’ın istiva, yed, vech vb sıfatlarını tamamen insanların sıfatları gibi anlamışlar, bunlara cevap vermeye çalışan tevil ve tatil ehli ise bu ayetleri zahiri manalarından tamamen dışarı çıkartarak bu sıfatları tevil etmişlerdir. (İstivadan kasıd istiladır diyenler gibi) Bu tip sapık fırkaların ayetlerin zahirini almak veya terk etmek hususlarında sapmalarının sebebleri arasında sadece işlerine gelen nassı alıp, diğer nassları görmezden gelmeleri ve meseleyi bütün nassları gözönünde bulundurarak araştırmamaları olduğu gibi, en büyük sapma sebeblerinden birisi de nassları selefin fehminden, anlayışından bağımsız olarak kendi reyleriyle değerlendirmeleridir. İşte bizlerin de bu tip sapmalardan uzak kalabilmek için yapmamız gereken şey gerek şer'i nassları gerekse alimlerin sözlerini birbirinden kopuk olarak değil, bir bütün halinde değerlendirmemiz; müşkil gelen ibareleri Kitap ve Sünnetin açık, muhkem nasslarına ve de başta selef uleması ve onların izini takip eden halef alimleri olmak üzere alimlerin daha açık kavillerine götürmemizdir. İlim talebesine ve hakk arayıcısına yakışan budur. Bunun dışında meselenin tafsilatına inmeden, gerekli araştırmayı yapmadan, tartışılan konuyla alakalı bütün nassları ve kavilleri biraraya toplamadan, alimlerin konuyla alakalı açıklamalarına bakmadan sırf nassın veya ibarenin zahirinden yola çıkarak bir mesele hakkında görüş beyan etmek, en iyi ihtimalle kişinin cehaletini, aslına bakılırsa da artniyetini gösterir.

***

Alimlerin kitaplarında rasladığımız müşkil ibarelerle alakalı hüküm vermeden önce göz önünde bulundurulması gereken diğer bazı esaslar:

1- İslam'da deliller Kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Bir alimin sözü tek başına şer'i bir delil değildir. Ancak alimlerin icması kesin olarak tesbit edildiğinde delil olur. Değil sıradan bir alimin, sahabenin kavlinin dahi delil olup olmayacağında ihtilaf edilmiştir. Sahabenin kavlinin delil olması ise Allah Rasulu (sav)'den bir asla dayanmış olma ihtimalinden dolayıdır. Bunlar usulde malum olan şeylerdir. Hatta usulden öte İslam dininin aslında zaruri olarak olarak bilinen bir şeydir ki Allah ve Rasulunden başka hiç kimsenin dinde hüküm belirleme yetkisi yoktur. Alim de olsa ümmetin bir herhangi bir ferdinin sözünün mücerred bir delil olduğunu iddia etmek, tıpkı haham ve rahiplerini Rabb edinen Hristiyan ve Yahudilerin izinden gitmek manasına gelir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Onlar hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan ayrı rabler edindiler. Meryemoğlu Mesih'i de. Halbuki kendilerine yalnız tek ilah olan Allah'a ibadet etmeleri emredilmişti. O'ndan başka ibadete layık ilah yoktur. O onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir." (Tevbe, 31)

Rabi b. Enes der ki: **Ebu'l-Aliye**'ye:

"Bu İsrailoğullarında (sahih olmayan) **"Rububiyyet"** nasıldı?" diye sordum. Bana şöyle dedi: "Onlarda **"Rububiyyet"** şu şekildeydi: İsrailoğulları, Allah'ın Kitabı'nda kendilerine nelerin emredildiğini ve nelerin yasaklandığını görüyorlar fakat: "Biz hiçbir konuda din adamlarımızın önüne geçmeyiz. Onlar bize neyi emrederlerse kabul eder, neyi yasaklarlarsa ondan kaçınırız. Onlar ne derlerse öylece kabul ederiz." Diyorlardı. **Böylece onlar Allah'ın Kitabı'nı arkalarına atarak insanların söylediklerine kapıldılar.”** Bunu, İbn Cerir et-Taberi, ilgili ayetin tefsirinde nakletmiştir.

Şeyh İshak b. Abdurrahman En-Necdi şöyle der: “İslam dininde bilinmesi zorunlu olan meselelerden birisi̇de, usuluddin meselelerindeki merciin, kitap, sünnet ve muteber olan ümmetin icması olduğudur. Bu, sahabenin üzerinde olduğu durumdur. Bu konularda merci belirli bir âlim değildir. Kimin yanında bu asıl şüpheye düşmeyeceği bir şekilde sabit olursa, imamların kitaplarında bazı karışık gelen meseleler ona kolay gelir. Zira Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem)’nin dışında masum yoktur.”[1]

Hakiki bir alimin, bilerek Allahın kitabına muhalif bir söz söylemesi düşünülemez. Ancak, velev ki alimin sözünün zahiri Allahın kitabına açık bir şekilde muhalif ise ve hiçbir şekilde tevil imkanı da yoksa artık o alimin sözü terk edilir. Alimin durumu da Allaha havale edilir. Elbette ki bu bahsettiğimiz durum, sözün İslam dininin zaruri esaslarına aykırı olması halinde geçerlidir. Şurası da vardır ki bu, vakıası olmayan bir meseledir. Ümmet nezdinde hüsnü kabul görmüş Rabbani alimlerden olup da hiçbir izahı olmayacak şekilde tevhidin esaslarına aykırı bir söz söyleyen bir kimse bugüne kadar tesbit edilememiştir. **Günümüzde ilimleri az olan bazı ilim talebelerinin bu sözleri izah edememesi, bu sözlerin izahı olmadığı manasına gelmez.** Lakin, alimler kendilerine has ıstılahları kullanarak ehlinin anlayacağı sözler söylerler, bu söz ilim ehli nezdinde açık olmasına rağmen avamdan olup ilmi ıstılahlara vakıf olmayan, alimlerin hangi meseleleri ne şekilde müzakere ettiğinden habersiz olan kişilere müşkil gelir. Çünkü avamdan olan insanlar, genelde sözün zahirini almaya eğilimlidir ve de alimlerin sözlerinde birtakım inceliklerin olabileceğini düşünmezler.

Mesela, cehalet özrü meselesini ele alalım. Allah’tan başkasına ibadet eden bir kimsenin , velev ki cahil de olsa müşrik olduğu, böyle bir kimsenin asla müslüman olamayacağı hususu, bütün alimlerin hakkında icma etmiş oldukları dinin açık, muhkem hükümlerinden birisidir.

Bu hususta İbn kayyım (rh.a) şöyle demektedir:

“İslam:Allah ’ı birlemek,sadece O’na ibadet etmek,O’na hiçbir şeyi ortak koşmamak,Allah ’a ve Rasulü’ne iman etmek,Rasulun getirdiklerinde ona tabi olmaktır. Kul bunu yapmadığı sürece Müslüman olamaz. Eğer inatçı ve zorba kafir değilse de,en azından cahil kafirdir.

Netice olarak bu tabaka ehli, inatçı olmayan cahil kafirdirler. Şüphesiz ki bunların inatçı olmamaları, kafir olmaktan onları kurtarmaz. Çünkü kafir, Allah ’ın birliğini inkar eden

---

[1] El-Mecmuatu’l-Mahmudiyye: 25

ve Rasulü yalanlayan kimselerdir. Bu bazen inatçı olmaktan kaynaklanır, bazen de cehaletten ve inat ehlini taklid etmekten kaynaklanır."

Allame İbn'ul Kayyım, bu sözleri "Tarik'ul Hicreteyn" adlı eserinde mükelleflerin ahiretteki tabakalarını incelediği bölümde 17.tabaka olan cahil kafirlerin durumunu izah ederken sarfetmektedir. Sözlerinin başında ise şöyle demiştir:

"Muhakkak ki İslam ümmeti,bunların,kendi lider ve önderlerini taklid eden cahiller olsalar dahi kafir oldukları hususunda ittifak etmiştir."

Mesele bu kadar açık olmasına rağmen, geçmişte ve günümüzde bir çok sapmış kimse alimlerin kapalı birtakım sözlerini getirerek şirk koşanın müslüman olamayacağına dair Kitap ve Sünnetin açık nasslarını ve ümmetin icmasını tahsis etmektedirler. Bunlar dinin muhkem hükümlerine sırf alimin kavline dayanarak istisna getirdikleri için alimleri rabb edinen kimseler durumuna düşmüşlerdir. Halbuki, dinin asıllarına sarılıp alimin gerçekte ne dediğini anlamaya çalışsalardı bu hale düşmeyeceklerdi. Zira alimlerden hiç birisinin Allaha şirk koşan bir kimseye müslüman dediğine dair bir tek nakil getirilemez. Cehalet özrüyle alakalı alimlerden nakledilenler ya şirkin haricindeki birtakım kapalı (hafi) meselelerle alakalıdır, veyahut da kendisine hüccet ulaşmamış fetret ehli konumunda olan kimselere dünyada ve ahirette ceza tatbik edilemeyeceğini anlatmaya yönelik ifadelerdir. Alimlerin bu tip meseleleri hangi bağlamda tartıştıklarını bilmeyen kimselerin, hele ki dinin asılları kendilerinde yerleşmemiş ise şek şüphe içersine düşmeleri tabiidir. Burada asıl problem, ilimde belli bir seviyeye geldikleri halde bu tür müteşabih kavilleri avamın ortasına atıp tafsilata girmeyen kişilerin tavrıdır. Halbuki bu kimseler, naklettikleri sözlerde birçok inceliğin var olduğunu kendileri de bilmektedir. Hesap görücü olarak Allah yeter.

Bu kötü niyetli ilim hamallarının tipik bir örneği olan Davud bin Cercis; İbn Teymiye, İbn Kayyım ve hatta Muhammed bin Abdilvehhab'ın bazı sözlerini yorumlayarak bu alimlerin büyük şirkte cehaleti mazeret görerek şirk koşanlara müslüman dediğini iddia etmiştir. Bu şahsa Necd bölgesi davet alimlerinden birçoğu reddiyeler yazmıştır. Bunlardan birisi olan Abdullatif Al'uş Şeyh (rh.a) "Minhac'ut Tesis" adlı eserinde Davud el-Iraki'nin sözlerini şöyle reddetmektedir:

وأما العراقي وإخوانه المبطلون، فشبهوا بأن الشيخ لا يكفر الجاهل، وأنه يقول: هو معذور، وأجملوا القول ولم يفصلوا، وجعلوا هذه الشبهة ترساً يدفعون به الآيات القرآنية والأحاديث النبوية

"Iraki ve batıla dalmış kardeşlerine gelince; bunlar Şeyh'in cahil kimseleri mazur saydığı ve tekfir etmediği şüphesine kapıldılar. Bu kimseler sözün mücmel kısmını aldılar ve tafsilata, ayrıntıya inmediler. Böylece bu şüpheyi Kuran ayetleri ve Nebevi hadislere karşı kalkan edindiler."[2]

---

[2] Minhac'ut tesis, 228

Görüldüğü gibi alimlerin sözlerinin sırf zahirini alıp, tahkik etmeden, tafsilatını araştırmadan belli meselelere delil getirmeye kalkışmak birçok batıl neticeler doğurmaktadır. Şeyh Muhammed'in torunu olan Abdullatif bin Abdirrahman, bu sözlerini Davud'un kendisine kalkan edindiği alimlerin kapalı sözlerini, yine o alimlerin açık sözleriyle tefsir edip hakikati ortaya koyduktan sonra sarfetmiştir. Alimin sözünü cahiller tefsir etmeye kalktığında doğacak felaket ve de alimin sözünü alime havale etmenin getireceği nimet ortadadır! Günümüzün Davud bin Cercis'leri de aynı yoldan gitmektedir! Şurası asla unutulmamalıdır ki bir alimin sözünü açıklamanın en iyi yolu, o alimin kendi sözlerine müracaat etmektir. Çünkü alimin sözünü en iyi alimin kendisi tefsir eder. Buradan netice çıkmıyorsa o alimin talebelerine müracaat etmek en selametli yoldur. Mesela İbn Teymiye'nin sözlerini anlamak için İbn Kayyım'a müracaat edilir. Keza Muhammed bin Abdilvehhab'ın sözlerini en iyi onun ilim halkasından icazet almış olan diğer Necd alimleri tefsir eder. Bir alimin sözü hakkında talebesinin yaptığı açıklamanın kesin doğru olduğu iddia edilemese bile, başkalarının yaptığı açıklamadan daha isabetli olacağı muhakkaktır. Buradan da bir netice çıkmıyorsa alimin ele aldığı konunun diğer alimler tarafından ne şekilde tartışıldığını tesbit etmek, alimin kasdını anlamaya yardımcı olur.

2- Buraya kadar anlattıklarımız şunu göstermektedir ki bu tip müşkilatların çoğu, ilimde derinleşmemiş kimselerin alimlerin görüşlerini usulsuzce yorumlamaya kalkmalarından doğmaktadır. Bunun sebebi de günümüzde icazet usulunun terk edilip ilmi kitaplardan tek başına öğrenme hastalığının yaygınlaşmasıdır. Halbuki ilimde aslolan, ilmi ehil bir hocadan öğrenmektir. Sahabeler, Allah Rasulunden ilmi işitme (sem') yoluyla almışlar ve bu ilim, silsile halinde günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat belli bir dönemden sonra bilhassa kitapların yaygınlaşması ile beraber bu ilim silsilesi ve rivayet zinciri kopmaya başlamıştır. Yoksa alimlerin hayatlarını inceleyen herkes mutlaka her alimin hayatında şu ibareleri görür: "Fıkhı şu şeyhten, hadisi şu alimden öğrendi" Keza kitaplarla alakalı "Buhari'yi şu kimseden okudu, falan fıkıh kitabını şu alimin yanında ezberledi" Devrimizde olduğu gibi kitapçıdan istediği kitabı alıp evde tek başına okuyarak alim olmuş bir kimse yoktur. Bu konuda "Hilyetu Talib'il İlm" adlı eserde şöyle denmektedir:

"Bu husus neredeyse ilim ehlinin üzerinde söz birliğine varmış olduğu bir husustur. Sadece Ali b. Rıdvan el-Mısrî et-Tabîb (v. 453 h.) gibileri bu görüş birliğinin dışında kalmıştır. Döneminin alimleri ve daha sonraki ilim adamları gerekli reddiyede bulunmuşlardır. Hafız Zehebî rahimehullâh bu zat ile ilgili hal tercemesinde şunları kaydetmiştir

"Kendisinin hiçbir hocası yoktu. İlmi kitaplardan almakla meşgul olmuştur. Bu sanatı kitaplardan tahsil etmek ve kitapların öğreticilerden daha başarılı olduğu ile alakalı -ki bu bir yanılgıdır- bir kitap tasnif etmiştir."[3]

---

[3] "Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ" (18/105). Bkz. "Şerhu'l-İhyâ" (1/66); "Buğyetu'l-Vu'ât" (1/131, 286); "Şezerâtu'z-Zeheb" (5/11); el-Kâdî, "el-Ğunye" (s.16-17).

es-Safedî, el-Vâfî'de Ali b. Rıdvan'a geniş bir reddiyede bulunmuştur. ez-Zebîdî de Şerhu'l-İhyâ'da ondan ve çeşitli illetler ileri süren ilim adamlarından nakilde bulunmuştur. Bu illetlerden biri de İbn Batlân'ın sözü edilen şahısla ilgili reddiyesindeki şu sözleridir:[4]

"Altıncı: Kitapta, öğreticide bulunmayan ve ilme engel olan şeyler bulunmaktadır. Bunlar; telaffuzun bulunmaması ile birlikte harflerin benzeşmesinden doğan tashif, göz kaymasından dolayı meydana gelen yanılgı, irab bilgisindeki yetersizlik, var olan irab bilgisindeki bozukluk, kitabın tamir görmesi, okunmayanın yazılması, yazılmayanın okunması, kitap sahibinin mezhebi, nüshadaki sakatlık, nakil bozukluğu, okuyucunun paragrafları birbirine girdirmesi, öğretim ilkelerinin karışıklığı, o sanat dalında terimleşmiş olan lafızların zikredilmesi, nakilcinin lugattan tahricini yapmadığı "nevros" gibi Yunanca kelimelerin varlığı... Tüm bunlar ilmi engelleyen hususlardır. Talebe, hocadan okuduğu zaman bu gibi engeller karşısında rahat eder. Durum bu şekilde olduğu takdirde alimlerden okumak, insanın kendi kendine okumasından daha iyi ve faziletlidir. Açıklamak istediğimiz konu budur… es-Safedî şöyle demiştir: Bu sebeple alimler "İlmi suhufîden (sayfacıdan) ve mushafîden (Mushafçıdan) alma!" demişlerdir. Yani Kur'an'ı sadece Mushaf'tan okuyandan; hadisi ve diğer ilimleri de sayfalardan (kitaplardan) alanlardan okuma…"

Bu bahsi İbn Haldun'un Mukaddime adlı eserindeki şu ifadesi ile bitirelim:

"Usulünce ilmi alimin ağzından almayanın, Müşkilat konusundaki yakîni zandan ibarettir."[5]

Şu anda rabbani alimlere ulaşılamaması sebebi ile ilim talebeleri kitaplarla baş başa kalmıştır. Kitapları icazet yoluyla hıfz edenler ise genellikle tağutların güdümündeki saray ulemasıdır. Bizim de muhaliflerimizin de büyük çoğunluğu –maalesef- ilmi kitaplardan öğrenen sahifeciler olduğuna göre hiç kimse alimlerin kitapları hakkında yorum yapma selahiyetini kendisinde görmemelidir. Şu anda mecburiyetten dolayı ilmi kitaplardan elde etme durumunda olsak dahi, her zaman için bizim içinde bulunduğumuz durumun arızi bir durum olup aslında bir ilim talebesinde olmaması gereken bir vasıf olduğunun şuurunda olarak alimlerin sözlerine yapacağımız izahlara karşı sürekli ihtiyatlı olmamız gerekmektedir. Biz de muhaliflerimiz de bu sahalarda ehil olmadığımızdan ötürü mümkün mertebe alimlerin sözlerini tefsir etmekten kaçınmalı, mutlaka bir izah getirilmesi gerekiyorsa da bu izahı ancak bir ihtimal olarak zikretmeli ve kesinlikle mutlak hakikat olarak lanse etmemeliyiz.

İmam Malik'in "Her ilim ehlinden sorulur." dediği nakledilmiştir. Bu, dünyevi ilimlerde dahi böyleyken, ilimlerin başı olan din ilminde daha sıkı riayet edilmesi gereken bir kaidedir.

---

[4] "Şerhu'l-İhyâ" (1766)

[5] "el-Mukaddime" (4/1245) Bütün bu nakiller, Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd'in (Allah hidayet versin) "Hilyetu Tâlibi'l-İlm" (İlim Talebesinin süsü) adlı eserinden aktarılmıştır.

Kafirler bile hukuk, tıp, mühendislik gibi alanlarda yazılmış eserler hakkında o sahanın uzmanı olmayan kimselerin yapacağı yorumlara iltifat etmezler. Ama günümüzde ancak uzman kimseler tarafından şerh edilebilecek birçok İslami eserden, en cahil kimseler dahi İslamın temel hükümlerini ortadan kaldıracak neticeler çıkartabilmektedir. İşte bu şekilde emanetin ehil olmayan kimselere verilmesi, kıyametin alametlerinden bir tanesidir. Mesela son yıllarda Serahsi'nin "Şerh'us Siyer'il Kebir" adlı eserinden tağuta muhakeme, askerlik vb güncel meselelerde istidlallerde bulunup Kuranın muhkem nasslarına istisnalar getirmek adeta salgın hastalık haline gelmiştir. Halbuki bu kitap, avama yönelik bir eser değildir ve bu kitap hakkında isabetli yorum yapabilmek için bu kitabı muteber bir alimden icazet yoluyla okumuş olmak gerekir. Bunun bir an için şart olmadığını farzetsek bile en azından İslam fıkhına ve hatta Hanefi mezhebine vakıf bir kimse olmak gerekir ki alimin bu sözleriyle neyi kasdettiğini hakkıyla anlayabilsin! Ancak günümüzde bu kitap ve benzerleri, yüzünden Kuran okumasını, taharet almasını bile bilmeyen kimselerin elinde Kitap ve Sünnetin açık hükümlerini tahsis edecek seviyede bir başvuru kitabı haline gelmiştir. Bundan Allaha sığınırız.

3- Son olarak unutulmamalıdır ki yeryüzünde korunmuş tek kitab Allahın kitabı Kuranı kerimdir. Alimlerin eserleri gerek alimin kendi hatalarından, gerekse de alimin kitabını nakledenlerin yapacağı kasıtlı veya kasıtsız hatalardan ve tahrifattan salim değildir. O yüzden sırf bir alimin sarfettiği bir sözden yola çıkarak dinin bütün hükümlerini baştan izah etmeye kalkışmak akıllı bir insanın yapacağı bir iş değildir. Bu hususta alimin sözünün sağlamasını yapacak en sağlam yöntem, Kitap ve Sünnetten sonra icma'ya müracaat etmektir. Zira Allah rasulu (sav) "Benim ümmetim dalalet üzere birleşmez" buyurmaktadır.

Bütün bunlar, alimlerin kapalı sözlerinden yola çıkarak dinin açık hükümlerini tahrif etmeye yeltenen batıl ehlini ikaz mahiyetinde olduğu gibi aynı şekilde hakkı savunmak gayesiyle alimlerin sözlerine izah getirmeye çalışan kimseler için de bir nasihat niteliğindedir. Yukarda anlatmaya çalıştığımız gibi iki taraf da ehliyetleri olmayan sahalarda konuşarak kendilerini alimlerin sözlerini şerh edecek liyakatta görmemelidir ve herkes haddini bilmelidir. Alimlerin kavillerini hassas bir şekilde tahkik ederek insanlara da ancak bu kavillerin manasıyla alakalı mevcut ihtimalleri yansıtmalıdırlar. Çok kesin verilere dayanmadan "Bu sözün açıklaması kesinlikle budur" veya "Alimin bu sözü ona ait değildir veya tahrif edilmiştir" ya da "Alim, bu görüşünden dönmüştür" gibi tesbitler yapmamak gerekir. Çünkü bunların hepsi ilmi konularda bir hüküm ifade eden sözlerdir ve ilim talebesi bile olamamış kimselerin ağzına bunlar yakışmaz. Bunlar, kafir bile olsa ilimle az çok iştigal etmiş herkesin gülüp geçeceği şeylerdir. Hakkı savunma adına da olsa bu tarz peşin hükümlerden sıyrılmak gerekir. Aksi takdirde şeyhlerinin batıl sözlerini tevil etmek için çırpınıp tıkandığı yerde de bu kitap ona ait değildir, onun kitaplarına bu sözleri Yahudiler sokmuştur diyen tasavvufçular gibi gülünç hallere düşülür. Alimlerin eserleriyle alakalı bu tip ihtimaller sözkonusu olsa bile bu ihtimaller, uzman kişiler tarafından tarafsız bir şekilde araştırılması gerekir. Yoksa cahiller tarafından sırf tarafgirlikle söylenen bu tür sözlerin hiçbir kıymeti yoktur.

Alimlerin, zahirde tevhidin genel esaslarına aykırı gibi gözüken sözleriyle karşılaşıldığında müracaat edilecek kaideler, hatırladığımız kadarıyla bunlardır. Vallahu a'lem. Velhamdulillahi rabbil alemin.